

НОРМЫ КАНСТЫТУЦЫЙНАГА ПРАВА Ў СТАТУЦЕ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА 1588 ГОДА

В. М. Бічун

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Мінск, Беларусь

У артыкуле разглядаюцца канстытуцыйныя нормы, змешчаныя ў Статуце 1588 г. Накіравана ўвага на тое, што Статут 1588 г. меў значныя перавагі перад сваімі папярэднікамі – Статутамі 1529 і 1566 гг.

КОНСТИТУЦИОННЫЕ НОРМЫ, СОДЕРЖАЩИЕСЯ В СТАТУТЕ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО 1588 ГОДА

В. М. Бичун

Белорусский государственный университет, г. Минск, Беларусь

В статье рассматриваются конституционные нормы, содержащиеся в Статуте 1588 г. Обращено внимание на то, что Статут 1588 г. имел значительные преимущества перед своими предшественниками – Статутами 1529 и 1566 гг.

CONSTITUTIONAL NORMS CONTAINED IN THE STATUTE OF 1588

V. M. Bichun

The Belarusian State University, Minsk, the Republic of Belarus

The article deals with the constitutional norms contained in the Statute of 1588. Attention is drawn to the fact that the Statute 1588 had significant advantages over its predecessors – the Statutes 1529 and 1566.

Шматлікія сацыяльна-эканамічныя і палітычныя прычыны, у тым ліку далучэнне значнай часткі Вялікага Княства Літоўскага (далей – ВКЛ) да Польшчы і падпісанне акта Люблінскай уніі, сталі падставай неабходнасці ўнясення змяненняў у заканадаўства. У сувязі з гэтым у 1569 г. была створана камісія, мэтай якой з’яўлялася прывядзенне заканадаўства ВКЛ у адпаведнасць з актам Люблінскай уніі і канчатковае афармленне ліквідацыі ВКЛ як дзяржавы. Аднак вынікі працы гэтай камісіі амаль што невядомыя. Пасля смерці караля Жыгімонта Аўгуста ў 1572 г. адносіны паміж ВКЛ і Польшчай склаліся ў выглядзе саюза (уніі) дзвюх дзяржаў. Таму урад ВКЛ не лічыў патрэбным узгадняць нормы Статута з польскім заканадаўствам адпаведна пастанове Люблінскага сойма.

Імкненне да адасобленасці ВКЛ ад Польшчы ўвасаблялася і ў жаданні заканадаўцы захаваць сваё ўласнае права. Заканадаўчая дзейнасць паранейшаму ў асноўным засяроджвалася ў сойме Княства. Амаль на ўсіх соймах дзяржавы абмяркоўваліся пытанні адносна ўдасканалення заканадаўства. У гэты ж перыяд распачалася актыўная дзейнасць па падрыхтоўцы праекта новага Статута ВКЛ.

28 студзеня 1588 года кароль польскі і вялікі князь літоўскі Жыгімонт III Ваза зацвердзіў Статут Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага. Для ВКЛ гэта быў трэці сістэматызаваны звод законаў дзяржавы.

Як адзначае Юхо І.А., Статут 1588 г., з пункту гледжання прававой тэорыі і практыкі, меў значныя перавагі перад сваімі папярэднікамі – Статутамі 1529 і 1566 гг. [3]. У склад яго ўвайшлі нормы дзяржаўнага права, чаго на той час не было ў іншых еўрапейскіх дзяржавах, а таксама атрымалі больш выразнае адлюстраванне дзяржаўна-прававыя ідэі таго часу, асновы грамадскага і дзяржаўнага ладу, некаторыя прынцыпы гуманізму і рацыяналізму [2, с. 35].

Больш дакладна ў Статуце 1588 г. былі выкладзены прынцыпы абмежавання ўлады гаспадара, адзінства права на ўсёй тэрыторыі дзяржавы і адносна ўсіх свабодных людзей, прыярытэт пісанага права. Менавіта ў замацаванні гэтых прынцыпаў знайшла адлюстраванне тэндэнцыя фарміравання новай, буржуазнай правасвядомасці. У Статуце шмат нормаў, якія сведчаць аб тым, што заканадаўца імкнецца прытрымлівацца прынцыпу справядлівасці ва ўсіх праваадносінах. Закон імкнецца абараняць не толькі саслоўныя правы асобы, але і асабістыя правы і інтарэсы кожнага свабоднага чалавека. Невыпадкова ў яго артыкулах вельмі часта ўтрымліваецца зварот: “як к багатым, так і к бедным” [2, с. 39].

Статут 1588 г. пераўзыходзіў папярэднія законы шырынёй прававой рэгламентацыі амаль усіх, маючых месца ў феадальнай дзяржаве, праваадносін. На думку некаторых навукоўцаў, Статут, па сутнасці, з’яўляўся Канстытуцыяй дзяржавы [1, с. 20]. Першыя тры раздзелы яго ў асноўным былі прысвечаны нормам канстытуцыйнага права, утрымлівалі гэтыя нормы і іншыя раздзелы Статута. Закон замацаваў такія важныя канстытуцыйныя прынцыпы, як суверэнітэт дзяржавы і народа, роўнасць усіх свабодных людзей перад законам, права чалавека на ўласнасць, на ахову яго жыцця, гонару, маёмасці, на судовую абарону і інш. Для шляхты абвешчалася права свабоднага выезду за межы дзяржавы, права прадстаўніцтва ў органах дзяржаўнай улады і кіравання [2, с. 45].

Заканадаўца, зыходзячы з самых прагрэсіўных ідэй свайго часу, замацаваў у Статуце палажэнне аб тэрытарыяльнай цэласнасці дзяржавы і яе недатыкальнасці (р. 3, арт. 1), тым самым абвясціўшы суверэнітэт ВКЛ насуперак акту Люблінскай уніі. Закон увогуле абавязваў гаспадара вярнуць усё тое (меліся на ўвазе землі), што было калісьці “разобрано” і “упрошено” іншымі дзяржавамі. Патрабаванне вяртання земляў, захопленых Польшчай у ВКЛ, утрымліваецца ў 1, 4, 5 артыкулах трэцяга раздзелу Статута з такой жа выразнасцю і дакладанасцю, як і ў папярэднім Статуце 1566 года, які быў

прыняты да заключэння Люблінскай уніі. Адлюстроўваючы імкненне заканадаўцы да незалежнасці, у Статут 1588 г. былі ўключаны нормы, якія забаранялі вялікаму князю надзяляць землямі і пасадамі іншаземцаў.

Сістэматызацыя права, на аснове якой быў створаны Статут 1588 г., засноўвалася паводле новых прынцыпаў. Так, замацоўваўся падзел ўлад: заканадаўчая замацоўвалася за соймам, выканаўчая – за вялікім князем і радай, судовая – за вялікакняжацкім і галоўным судамі, а таксама за мясцовымі судамі, створанымі ў выніку судовай рэформы. Як было адзначана раней, абвяшчалася неабходнасць прытрымлівацца дзяржаўнага суверэнітэту; гарантавалася адзінства права для ўсёй дзяржавы і ўсіх паўнапраўных людзей; вызначаўся прыярытэт пісанага права. Побач з тыпова феадальнымі нормаў права ў Статут 1588 г. былі ўключаны і некаторыя нормы, народжаныя распаўсюджаннем ідэй Рэфармацыі і гуманізму. Праз увесь Статут праводзіцца тэзіс умацавання прававога парадку, пры якім усе дзяржаўныя органы і службовыя асобы абавязаны дзейнічаць толькі ў адпаведнасці з законам. Ідэя прававога парадку была накіравана найперш супраць дэспатызму гаспадара, буйных феодалаў і сярэдневяковай тэакрычнай тэорыі паходжання і сутнасці дзяржавы [2, с. 47].

Статут 1588 г. стаў помнікам юрыдычнай думкі, раўназначнага якому не ведала тагачасная Еўропа. Статут 1588 г. дзейнічаў у Віцебскай і Магілёўскай губернях – да 1831 г., а ў Мінскай, Віленскай, Гродзенскай губернях – да 1840 г.

Статут 1588 г. стаў узорам прававой думкі для суседніх краін. У 1614 г. ён быў надрукаваны ў перакладзе на польскую мову і потым перавыдаваўся яшчэ шэсць разоў, а ў 1881 г. быў выдадзены на рускай мове, прычым, пераклад быў зроблены з польскай мовы. Статут выкарыстоўваўся на тэрыторыі Польшчы ў практыцы шляхецкіх судаў у XVII – XVIII стст. У XVII ст. Статут 1588 г. быў перакладзены на нямецкую мову.

Пры падрыхтоўцы ў Расійскай Імперыі Саборнага ўлажэння 1649 г. Статут быў перакладзены на рускую мову. Навукоўцы адзначаюць, што многія артыкулы Саборнага ўлажэння былі выкладзены пад моцным уплывам Статута ВКЛ 1588. У 1735 – 1738 гг. Статут быў перакладзены на ўкраінскую мову і стаў адной з найважнейшых крыніц права на Украіне, пра што сведчаць шматлікія рукапісы [3].

Кароль Рэчы Паспалітай Станіслаў Аўгуст, выступаючы 11 верасня 1776 года на сойме з троннай прамовай, гаварыў, што Статут 1588 г. заслугоўвае самай справядлівай павагі, бо ім шчасліва і разумна карыстаюцца да гэтага часу грамадзяне ВКЛ, і многія ваяводствы Польшчы жадаюць, каб і для іх ён таксама стаў правам, і пажадаў, “каб у Кароне дайшлі да такога шчасця, якім ганарыцца Літва” [1, с. 68].

Статут 1588 г. увасобіў найвышэйшае дасягненне сярэдневяковай прававой культуры Беларусі. Ён значна паўплываў на развіццё права Польшчы, Расіі, Украіны, Латвіі, Эстоніі.

Такім чынам, нормы канстытуцыйнага права, змешчаныя ў Статуце 1588 г., былі разумнымі і дасканалымі для свайго часу. Яны замацоўвалі дзяржаўны лад ВКЛ, абмяжоўвалі ўладу вялікага князя, гарантавалі шырокія палітычныя, асабістыя і грамадзянскія правы шляхты. Выданне Статута мела выключна важнае значэнне для ўсяго ВКЛ, бо гэта быў галоўны акт, які абараняў самастойнасць і незалежнасць дзяржавы.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Люты, А.М. Статуты (1529, 1566, 1588) – крыніцы па гісторыі запрыгоньвання сялян у XVI стагоддзя / А.М. Люты, А.Э. Лютая // Весці БДПУ. – 2007. – №3. – С. 28–32.
2. Статут ВКЛ 1588: Тэксты. Давед. Камент. / Беларус. Сав. Энцыкл. ; рэдкал.; У.П.Шамякін (гал.рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелСЭ, 1989. – 253 с.
3. Юхо, Я.А. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі: у 2 ч. / Я.А. Юхо. – Мінск: РІВШ БДУ, 2000. – Ч. 1. – 352 с.